

БОЛАЛАР ФАРОВОНЛИГИНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИГА ЭРИШИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЙЎНАЛИШИ

А.Қ.Қадрева – мустақил изланувчи

Ажинеъз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: болалар, болалар фаровонлигини таъминлаш, бола ҳуқуқлари, конвенция, конституция.

Ключевые слова: дети, обеспечение благосостояния детей, права ребёнка, конвенция, конституция.

Key words: children, provision welfare of children, child's rights, convention, constitution.

Мамлакатимизда болаларнинг ҳар томонлама камол топиши, унинг фаровон ҳаёт кечиришини таъминлаш, ўз истеъдод ва қобилиятларини рўёбга чиқаришда узлуксиз таълим тизимидаги педагогик жараён ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Президентимиз таъкидлаганидек, “Мамлакатимизда ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмай диган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун барча шароитлар яратилиб берилмоқда” [1] деган сўзлари таълим муассасаларидаги ўқув-тарбия жараёни болаларнинг ҳуқуқий ва маънавий жиҳатдан юксалишига имкон беради. Умумтаълим мактабларида ўқитиладиган ижтимоий-гуманитар фанлар мазмуни ва таълим муассасасида яратиладиган педагогик шароит болалар фаровонлигини таъминлашда муҳим омил ҳисобланади.

Умумтаълим мактабларида ўқитиладиган ижтимоий-гуманитар фанлар мазмунида бола фаровонлиги тушунчаси, унинг мазмун ва моҳияти назарий ва амалий жиҳатдан очиқ берилса; фанлар мазмунига бола фаровонлигини таъминлаш принциплари ҳақидаги ғоялар сингдирилса; фанлар мазмуни боланинг саломатлиги, таълим олиши, овқатланиши, гигиенаси, турмуш тарзига оид ютуқлар билан бойитилса; фанлар мазмунида турли материаллардан, қизиқарли илмий маълумотлар, далиллардан фойдаланиш қўламини кенгайтирилса, назарий билим билан амалий фаолиятнинг узвийлиги таъминланса; болаларда фаровонлигини таъминлашда ижтимоий-гуманитар фанларнинг аҳамияти янада ошади.

Тадқиқотларимиз давомида умумтаълим мактабининг 7-9-синфларида ўқитиладиган ижтимоий-гуманитар фанлар мазмуни таҳлил қилинди.

Умумтаълим мактабларининг 7-синфида қуйидаги ижтимоий-гуманитар фанлар ўқитилади: Миллий истиқлол ғояси, Конституция, Жаҳон тарихи, Ўзбекистон тарихи, Ўзбек тили, Адабиёт, Рус тили, Жисмоний тарбия.

Умумтаълим мактабларининг 8-синфида қуйидаги ижтимоий-гуманитар фанлар ўқитилади: Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари, Ўзбек тили, Адабиёт, Жаҳон тарихи, Ўзбекистон тарихи, Рус тили, Чет тили, Жисмоний тарбия.

Умумтаълим мактабларининг 9-синфида қуйидаги ижтимоий-гуманитар фанлар ўқитилади: Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари, Жаҳон тарихи, Ўзбекистон тарихи, География, Иқтисодий билим асослари, Конституциявий ҳуқуқ асослари, Ўзбек тили, Адабиёт, Рус тили, Чет тили, Жисмоний тарбия.

Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари фани орқали болалар истиқлолнинг энг буюк неъмат эканлиги, миллий истиқлол ғоясининг бош мақсади, миллий ғоя таркибидаги тушунча ва тамойиллар, миллий ўзлик, ғурур-ифтихор, дунёнинг мафкуравий манзараси, маънавият, тараққиёт тамойиллари ҳақидаги назарий билимларни эгаллайдилар.

Шунингдек, баркамол авлод тарбиясида миллий ғоянинг ўрни ва аҳамияти, ёшлар ғоявий бўшлиқ бўлишининг олдини олиш, уларда мафкуравий иммунитетни шакллантириш, мафкуравий иммунитетнинг асосий хусусиятлари, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш ғоялари, мафкуравий таҳдидлар ҳақидаги маълумотларга эга бўлиш асосида маънавий дунёқарашлари шаклланади.

Маънавиятни шакллантирувчи мезонлар, миллий ва умумбашарий қадриятлар уйғунлиги, халқимизнинг умумбашарий қадриятлар ривожига қўшган ҳиссаси, тараққиётнинг ўзбек модели, мустақиллик йилларида амалага оширилган ислохотлар болалар ва ёшларнинг ҳар томонлама камол топиши учун яратилган шароитлар хусусида атрофича маълумотга эга бўладилар.

Фарзанднинг дунёга келиши, парвариш қилиниши ва баркамол шахс сифатида шаклланишида ота-она, оила ва маҳалланинг ролини билиб олдилар. Таълим-тарбиянинг уйғунлиги, Шарқ мутафаккирларининг маънавий мероси, уларни асраб-авайлаш ва янада ривожлантиришда ўсиб келаётган авлод олдидан турган вазифалар хусусида тўлиқ маълумотга эга бўладилар.

Айниқса, мазкур фан мазмунига киритилган маънавиятга таҳдид солувчи бузғунчи кучлар, шахс шаклланишига салбий таъсир кўрсатувчи турли зарарли иллатлар, одам савдоси ва унга қарши курашиш борасидаги билимлари кенгайтирилади.

Моддий ва маънавий ҳаёт уйғунлиги, маънавий жасорат, маънавий жасоратнинг нималарда намоён бўлиши, миллий мустақиллик буюк маънавий жасорат намунаси эканлиги тушунтирилади.

Мазкур фани 7-9 синфларда ўқитилиши давомида болалар миллий мустақиллиқнинг қўлга киритилганлиги мамлакатимизда болаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг бахтли ҳаёт кечириши гарови эканлиги ҳақида тушунчалар билан қуроллантирилади.

Конституция ва Конституциявий ҳуқуқ асослари фани ўқувчиларда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосий қомусмиз эканлиги, унда ҳар бир фуқароннинг яшаш, таълим олиш, меҳнат қилиш, дам олиш, саломатлигини тиклаш каби ҳуқуқлари қафолатлаб қўйилганлиги, Конституциямизнинг бошқа давлатлар Конституцияларидан фарқи ва афзалликлари ҳақидаги назарий билимларга эга бўладилар.

Конституциявий ҳуқуқ фан орқали конституциявий ҳуқуқ деганда нимани тушуниш, конституциявий ҳуқуқ манбалари ҳақида маълумотга эга бўладилар. Конституциявий ҳуқуқ манбаси сифатида – Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мазмуни ва хусусиятлари, унинг тузилиши, асосий принципларини мукаммал билиб оладилар.

Мазкур фан мазмунига Ўзбекистон Республикаси фуқароси, фуқаролик нима учун кераклиги, фуқаро ва давлат ўртасидаги муносабатлар, Ўзбекистон фуқаросининг ҳуқуқий мақоми, инсоннинг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳуқуқлари, бурчлари тўғрисида тўлиқ маълумотга эга бўладилар.

Конституциянинг алоҳида бўлими сифатида оила институтининг жамият ва жамиятнинг оила олдидан мажбуриятлари айниқса, фарзандларнинг ҳуқуқлари ҳақида батафсил маълумот берилади.

Ўқувчилар Ўзбекистон Республикаси томонидан Бирлашган Миллатлар ташкилотининг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенцияси 1989 йилда ратификация қилинганлиги, 2008 йилда Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқлари қафолатлари тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинганлиги, унга мувофиқ инсон туғилганидан 18 ёшгача бола ҳисобланиши ва яшашга, ақлан ва жисмонан ривожланишга, исми ва фуқаролиги бўлишига, оилада тарбияланишига, фикр, виждон ва диний эътиқод эркинлигига, таълим олишга, зўровонликсиз ҳаётга, шахсий кадр-қиммати ҳурмат қилиниши кабиларга ҳақли эканлигини билиб оладилар.

Тадқиқотларда иштирок этган педагоглар болалар фаровонлигини таъминлашда урта мақсадни бажаришга эътибор қаратадилар.

1. Болаларнинг конституциявий ҳуқуқларидан фойдаланиш, ўқиш, яшаш ва жамиятда фаол бўлишга тайёрлаш.

2. Болаларни ушбу жараённинг объекти ва субъекти сифатида ҳурмат қилиш.

3. Ота-оналар ва кенг жамоатчиликни болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш жараёнига тайёрлаш.

Шундай қилиб, болалар фаровонлигини таъминлашда таъминлаш жисмоний ва маънавий жиҳатдан соғлом давлат ва жамоат ташкилотлари ўртасидаги узвийлиқни фарзандларни вояга етказиш имконини беради.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. / “Халқ сўзи”. 2016 йил 15 декабрь.
2. 1966 йилги Фукаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт. // Ўзбекистон Республикаси ва инсон ҳуқуқлар бўйича халқаро шартномалар. Инсон ҳуқуқлари бўйича универсал шартномалар. -Т.: “Адолат”, 2002. 54- б.
3. 1989 йилги Бола ҳуқуқлари тўғрисида Конвенция. Ўзбекистон Республикаси ва инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар. Инсон ҳуқуқлари бўйича универсал шартномалар. -Т.: “Адолат”, 2002. 117- б.
4. Бола ҳуқуқлари тўғрисида Конвенция. Ўзбекистон Республикаси ва инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар. Инсон ҳуқуқлари бўйича универсал шартномалар. -Т.: “Адолат”, 2002. 117- б.
5. Балогатга етмаган болалар ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатлар. / Масъул муҳаррир А.Х.Саидов таҳрири остида. - Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Маркази, 2002. 232-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада болалар фаровонлигини таъминлаш, бола фаровонлигининг таъминланишида педагог, ота-она ва маҳалланинг иштироки, бу масалада оиланинг, бола яшаётган муҳитнинг ижобий - тарбиявий аҳамияти сўз этилган.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о благополучии детей в семье, участии педагогов, родителей и махаллы в обеспечении благополучия ребёнка, и воспитательной роли окружающей среды.

SUMMARY

The article focuses on the issues of creating well-being of children in the family, the participation of teachers, parents and mahalla in the solution of these problems, and educational role of the environment.

ЖАС ӨСПИРИМЛЕР МИНЕЗ-КУЛҚЫНДАҒЫ БАЗЫ БИР МАШҚАЛАЛАР

А.Қ.Қадрекова- ассистент оқытыўшы

М.Сабинова – ассистент оқытыўшы

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: кризис ҳолати, аффект, салбий хулқ-атвор, ўқитувчи, мактаб, коррекция, қайта тарбиялаш.

Ключевые слова: кризисная ситуация, аффект, негативное поведение, учитель, школа, коррекция, переобучение.

Key words: the crisis situation, affect, negative behavior, teacher, school, correction, reeducation.

Жас өспиримлер минез-кулқы оғада бай машқалаларға ийе. Бала гейде хәдден тыс еркелетип өсирилсе, оның ерки бос болып, тез өкпелеўшилиқ белгилерине ийе болады. Ал, өкпелеўшилиқ өжетлик, хәкислениў минез-кулқының бир қәлипте болмаслық кубылыслары жүзеге келген оқыўшыларды тарбиялаў қыйын кешетуғынлығы мәлим. Унамсыз минез-кулқылы белгилер дегенде биз балалардың қандай да бир жеке зәрүрлиги, талабы менен бул талаптардың орынланыўы арасында конфликттиң пайда болыўынан жүзеге келген сезим-туйғыларды түсинемиз. Бундай сезимлер баланың өзи ушын әҳмийетли, керекли болған ислерге умтылыўлары қанаатландырылмаған жағдайда жүзеге келеди.

Бундай гезлерде бала минез-кулқында кишигирим аффектлик-руўхый қысыныспаға түсиў, наразылық билдириў кубылыслары да орын алыўы мүмкин. Бул сыяқлы сезим туйғы баладағы өспиримлик дәўирде тез хәм бирден, ашыўланыў нәтийжесинде өтеуғын қысқа мүддетли эмоциональ жағдай есапланады. Аффектлик жағдайда мәлим дә-режеде ишки органлардың хызмети өзгерип, баланың ақыллылық шегарасы тарайып, өз минез-кулқын бақлаў қәбилети пәсейеди. Көпшилиқ ўақытта бул жағдайлар балалардағы нерв системасының эзиллигинен яки ерктиң босасыўынан ибарат психопатологиялық жағдайларда жүз береди.

Өдетте, киши жастағы оқыўшыларда сабақты жақсы оқыў, балалар жәмәетинде мүнәсип орын ийелеў хәм ай-наласындағы адамлар менен мәлим дәрежеде өз ара байланыс жасаўға умтылыўлар күшли болады. Баланың умтылыўлары менен оның бул талабының қанаатланыўын тәминлей алатуғын қәбилети, мүмкиншилиги арасындағы сәйкес келмеўшилиқ жүз бергенде, қанаатландырылмаған талаптар унамсыз аффектли сезим-туйғыларды пайда етиўи мүмкин. Баланың умтылыўы, ол қалай болмасын ерисиўи зәрүр болған табыслар, оның бурынғы ислери нәтийжесинде ерискен табысларына өзи берген баҳасына, яғный өзін-өзи баҳалаўдағы өтмиш тәжирийбелерине тийкарланады. Бала өзін-өзи баҳалаўға әдетленип қалғанлықтан, онда бул әдетти сақлап қалыўға хәм бәрқулла табысқа ерисиўге ықлас артады. Баланың бул талаптарын әмелге асырыўы мүмкин болмай қалған жағдайларда наразылық пайда болады. Ал, оның бул талабын әмелге асыра алмаслығын тән алыўы бала ушын өзіндеги мәлим әдетке, яғный өзін-өзи баҳалаўға қарсы барыўы болып табылады. Буны ол қәлемейди хәм буған жол қойғысы келмейди. Мине, баладағы кризислик жағдайдың келип шығыў себеплерининг бири.

Бала өз талаптарының әмелге асыўының илажы жоқлығын сәтсизлик деп түсинеми, буған орынсыз тәсирлениў пайда болады. Ол бул фактты я бийкарлайды яки оны шынылыққа туўры келмейтуғын себеплер менен ақлап, дәлиллейди. Бала жүз берген жеңилис яки сәтсизликти өзи-

нин уқыпсызлығынан көрмей ал, басқа себеплер менен түсиндириўге хәрекет қылады.

Бундай минез-кулқы көринислери баланың сәтсизликлерден орынсыз тәсирлениўиниң ақыбетин есапланады. Себеби, бала өз талабына қарама-қарсы келетуғын тапсырманы орынлай алмаған, мәселени натуўры шешкен, өзи ойлаған хұрметке ылайық бола алмаған, хәм усы сыяқлы талаптары әмелге аспаған минез-кулқы көринислерининг бири -өкпелеў, қапа болыў жүзеге келеди. Оның қәлеген нәрсесиниң иске аспай сәтсизликтин жүз бериўин ол басқалардың наҳақлығы себепли усындай болды, мени басқалар түсинбеди маған надурис баҳа берди хәм мени шетлетти деп есапланды. Хәттеки талқылаў кетип атырғанда бала жәнжеллесип, қырсығыў, өжет минез-кулқын көрсетиўи мүмкин.

Баланың орынсыз ашыўланыўы, өз гезегинде, этирапындағылардың буған қатнаста пикир билдириўине себеп болады. Бул баланың унамсыз минез-кулқы сезимин және де күшейтеди. Бала өз исиниң қәтелигине өзи гүналы екенлигин бийкарлап, қалай болмасын өзін ақлаўға сылтаў излейди, табысқа ерисе алмағанына этрапындағы адамлар, себепши деп түсинеми. Баладағы бул надурис түсиниў ойлағаны әмелге аспағанда өзине беретугын баҳасын, умтылыўларын пәсейтпеслик имканиятын беретугын қорғаныў куралы сыпатында жүзеге келеди. Өз қәтешилигин тән алмайды, яғный надурис түсиниў балаға өзиниң босаңлығын, уқыпсызлығын, күши жетпейтуғынын ойына келтирмей қояды. Жөнсиз болса да өзиникин мақуллауға умтылады.

Унамсыз руўхый қысыныспаға түсиў, наразылық билдириў баланың орталықта тутқан дәрежеси менен байланыссы. Баланың орталықта тутқан орны оның басқа балалар менен жеке қатнасы қандай екенлиги, бул байланыслар неге тийкарланғанлығы, оның қандай характерге ийе екенлиги, баланың өз ишиндеги басшысына бойсыныўы хәм оның өзиниң басшылық ете алыў уқыбы, шөлкәмлестиріўшилиқ шеберлигиниң дәрежеси орынлаған исиниң сыпаты т.б. байланыссы болады.

Балалардың унамсыз минез-кулқын үйрениўде алды менен балада қандай жағдайда мүнәсип емес аффектлик минез-кулқы көринислери пайда болғанлығын, үлкенлер менен өз-ара қарым –қатнаста ма яки балалар менен байланысқан гезде ме, базыбир балалар менен бе, яки барлық балалар менен бе, баланың оқыўы яки басқа ислер менен байланыссы жағдайда ма қандайда бир басқа себеп пенен бе, ямаса хеш қандай себепсиз конфликтлер келип шыға ма усыларды итибарға алыў керек. Әсиресе, балада аффектлик унамсыз минез-кулқылы жағдайдың пайда болыўының өзине тән тәреплери неден ибарат, ол басқаларға, күш көрсете ме, өжетлиги, қырсықлығы басым ба, жылауық па,